

Вивчення питань соціальної роботи та соціального розвитку

УДК 364.075.

СТВОРЕННЯ У ГРОМАДІ ІННОВАЦІЙНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ БЕЗХАТЧЕНКІВ (ДОСВІД МІСТА УМАНЬ)

ESTABLISHMENT OF INNOVATIVE SOCIAL SERVICES IN COMMUNITIES FOR HOMELESS (EXPERIENCE OF UMAN CITY)

Галина Кучер

Начальник управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради,
аспірантка Уманського державного педагогічного університету ім. П.Тичини

Galyna Kucher

Head of Labour and Social Department, Uman city council;
PhD Student of Uman Tychna State Pedagogical University

Анотація

У статті висвітлено досвід соціальної роботи м. Умані (Черкаська область) з бездомними та звільненими особами у територіальній громаді. Охарактеризовано основні послуги, що надаються новоствореними соціальними закладами для цих соціально вразливих груп, зокрема Центру обліку бездомних осіб, Центру обслуговування бездомних та звільнених осіб, а також Комплексу надання соціальних послуг бездомним, звільненим та особам з залежностями. Обговорено основні результати діяльності. Окреслено практику залучення внутрішніх та зовнішніх ресурсів громади задля забезпечення широкого спектра соціальних послуг. Визначено перспективи розвитку соціальних послуг для безхатченків.

Ключові слова: *бездомність, соціальні послуги, ресурси громади.*

Abstract

The issue of homelessness is quite acute for nowadays Ukraine. The paper reflects the basic aspects of social work with homeless and ex-felons in the community of Uman city (Cherkassy region) that is famous for its touristic attractions.

The objective of the research is to summarize the experience of provision social services for the vulnerable groups of homeless people those who are living penitentiary institutions and persons with dependencies. The

research is based on an analysis of regulations Uman city council, statistics and the reports of the Department of labor and social protection of Uman city council for years 2006-2016, as well as own observations of the author, who participated in the creation of social institutions and ensuring their functioning.

In 2006-2016, step-by-step the city has opened a few new social institutions aimed to provide ad hoc and permanent services: the registration centre (helping to restore personal documents and serving for readdressing clients), the center of services for homeless and ex-felons (aimed at reintegration and with the provision of residential care) and then the Complex of social services with a wide range of different supportive programmes. Being still at the initial stage of development these services have positive outcomes in reintegrating clients and were used by the Ministry of Social Policy of Ukraine for piloting the national standards of social services.

The paper discusses also the peculiarities of involvement of internal and external resources for provision of a wide range of social services within the small city community.

Keywords: homelessness, social services, community resources.

Обґрунтування актуальності проблеми.

Однією з гострих соціальних проблем в Україні можна вважати бездомність. Ця проблема актуальна й для міста Умані Черкаської області, де є потреба у забезпеченні соціальними послугами бездомних, колишніх в'язнів та осіб, залежних від психосоціальних речовин. Адже на території міста розташована жіноча виправна колонія (перебуває близько 250 осіб), а поряд із містом функціонує Старобабанська чоловіча колонія (розрахована на 800 осіб). Щорічно з цих пенітенціарних установ звільняється понад 100 жінок та близько 300 чоловіків. Важливо згадати, що у місті 985 сімей мешкають в гуртожитках і не приватизували житло, а шість сімей взято на соціальний квартирний облік. На обліку в наркодиспансері перебуває 277 осіб, залежних від наркотичних речовин, і 1273 осіб, залежних від алкоголю.

Специфіка Умані полягає в тому, що наше місто чи не найбагатше на історико-культурну спадщину в Черкаському регіоні. В місті діє дендропарк «Софіївка». Також історія Умані пов'язана з брацлавським хасидизмом, однією з течій в юдаїзмі. Наявність визначних туристичних об'єктів посилює гостроту проблеми бродяжництва та жебрацтва у територіальній громаді.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 р. № 162 [1] визначено пріоритетні завдання органів виконавчої влади щодо запобігання бездомності. Згідно із цим документом, а також за Законом «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 2 червня 2005 р. [2], у територіальних громадах мають бути створені заклади, покликані забезпечити реінтеграцію та ресоціалізацію осіб без певного місця проживання у громаду, зокрема, пропонується створювати такі заклади, як будинок нічного перебування, центр реінтеграції та соціальний готель. Це принципово нові типи

закладів для України, і це актуалізує потребу вивчення практик надання послуг бездомним людям з різними потребами, організації управління системою підтримки, питань координації зусиль на місцевому рівні, взаємодії між громадськими та державними закладами, що працюють у цій сфері, тощо.

Аналіз попередніх публікацій. Причини та наслідки бездомності в Україні, проблеми людей, які стали безхатченками, були предметом дослідження таких вітчизняних вчених, як О. Венгрежановська та С. Костін [3], О. Давиденко [4], А. Рябчук [5] та ін. Науковці відзначають, що люди, котрі не мають житла, неспроможні задовольнити базові життєві потреби (сон, регулярне харчування, захист від холоду й опадів, особиста гігієна), а також не можуть бути повною мірою залучені до суспільного життя, мати регулярну роботу і підтримувати сімейні стосунки [5]. У дослідженнях, зокрема, наголошувалось, що втрата житла для більшості людей автоматично означає втрату місця, де вони можуть бути зареєстровані (прописані). У разі втрати паспорта людина, що не має реєстрації, практично позбавлена можливості його відновити, а також втрачає змогу отримати соціальні, медичні послуги, офіційно працевлаштуватись [3].

У вітчизняній літературі розглядають державні механізми, спрямовані на подолання бездомності [6], та аналізують закордонний досвід функціонування закладів, що пропонують різноманітні послуги для бездомних людей: цілодобовий притулок, притулок, де можна переночувати, випрати речі, отримати або приготувати сніданок; центри соціальної адаптації для різних груп клієнтів (колишніх ув'язнених, бездомних жінок, тощо); «будинок на півдорозі»; підтримувальне проживання в спеціальних будинках; підтримка в облаштуванні власного житла; центри релігій-

них організацій, центри для біженців, комуна для спільного проживання; біржа житла, консультативні центри, центри денного перебування [7; 8].

Водночас науковці відзначають, що в Україні підходи до надання допомоги бездомним виявились малоефективними, адже застосовані в них методи допомоги беруть до уваги лише окремі чинники, що спричинюють бездомність. Це зумовлює потребу у нових комплексних заходах реінтеграції бездомних, які передбачатимуть диференціацію методів надання допомоги цій групі людей [9].

Мета та методологія дослідження. Мета роботи полягає в тому, щоб узагальнити практичний досвід надання в об'єднаній територіальній громаді повного спектра соціальних послуг вразливим групам (бездомним, звільненим з пенітенціарних установ та особам із залежностями). Робота – у межах дескриптивного дизайну досліджень соціальної роботи – ґрунтується на аналізі нормативних документів Уманської міської ради, статистичних даних та звітів управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради за 2006-2016 рр., а також рефлексивного спостереження авторки, яка брала участь у створенні соціальних закладів та забезпеченні їх функціонування.

Основні результати дослідження.

Діяльність Центру обліку бездомних осіб. У 2006 р. рішенням виконавчого комітету Уманської міської ради створено Центр обліку бездомних осіб. До його завдань віднесено виявлення та ведення обліку бездомних осіб, забезпечення реалізації бездомними особами прав та свобод, надання соціальних послуг, що включають допомогу в оформленні або відновленні документів; сприяння в реєстрації місця проживання або перебування; встановлення зв'язків з іншими фахівцями, службами та організаціями [6]. На рис. 1 представлено інформацію щодо кількості осіб, які були взяті на облік в Центрі обліку бездомних осіб за час існування цієї структури.

Рис. 1. Кількість осіб, взятих на облік Центром обліку бездомних осіб

Джерело: Дані управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради

Безхатченки, яких виявлено за результатами соціального патрулювання та облікованих Центром обліку бездомних осіб, потребували соціальних послуг, що передбачає їх реінтеграцію та надання притулку з наданням ліжко-місцем за безпеченням одягом і взуттям, речами найпершої потреби. При цьому понад 40% осіб, що були на обліку, повторно звертались за послугами. Тому перед місцевою владою та громадою міста постало питання створення закладу для бездомних та осіб, звільнених з місць позбавлення волі, які залишились без житла, діяльність якого була б спрямована на поступове повернення бездомної особи до самостійного повноцінного життя шляхом надання їй комплексу соціальних послуг з урахування індивідуальних проблем.

Діяльність Центру обслуговування бездомних та звільнених осіб. У 2008 р. рішенням виконавчого комітету Уманської міської у складі територіального центру соціального обслуговування (нині Центру соціальних послуг управління праці та соціального захисту населення) створено Центр обслуговування бездомних та звільнених осіб із відділеннями: реінтеграції бездомних осіб, соціальної адаптації звільнених осіб та нарко- і алкозалежних осіб, нічного перебування.

Однак, приміщення для цих структур не виділили. Довелось розпочинати діяльність на базі наявних приміщень територіального центру, що не сприяло в повній мірі надання різнопланових соціальних послуг цільовим групам. Відтак постало питання розміщення таких закладів у територіальній громаді. За домовленістю з Міністерством оборони України, нові соціальні заклади були перенесені до військового містечка в Уманському районі, яке на той момент звільнялось. У військовому містечку розташовано три житлових будинки, в яких було по 16 квартир (22 квартири – трикімнатні, 12 квартир – двокімнатних і ще 12 – однокімнатних) Будівлі тривалий час не використовувались за призначенням, тому зазнали значної руйнації.

Рішенням сесії Уманської міської ради від 26 листопада 2008 р. надано згоду на приймання безоплатно цих приміщень до комунальної власності міста. Проте лише в жовтні 2012 р. –

після численних звертань до вищих органів влади – розпорядженням Кабінету Міністрів України здійснена офіційна передача військового майна на баланс управління праці та соціального захисту. Силами працівників управління праці та соціального захисту населення та громадських організацій міста частково відремонтовано частину жилих та підсобних приміщень.

Формування комплексу надання соціальних послуг. Сьогодні у структурі Центру соціальних послуг управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради функціонує Комплекс надання соціальних послуг бездомним, звільненим та особам з залежностями (рис. 2).

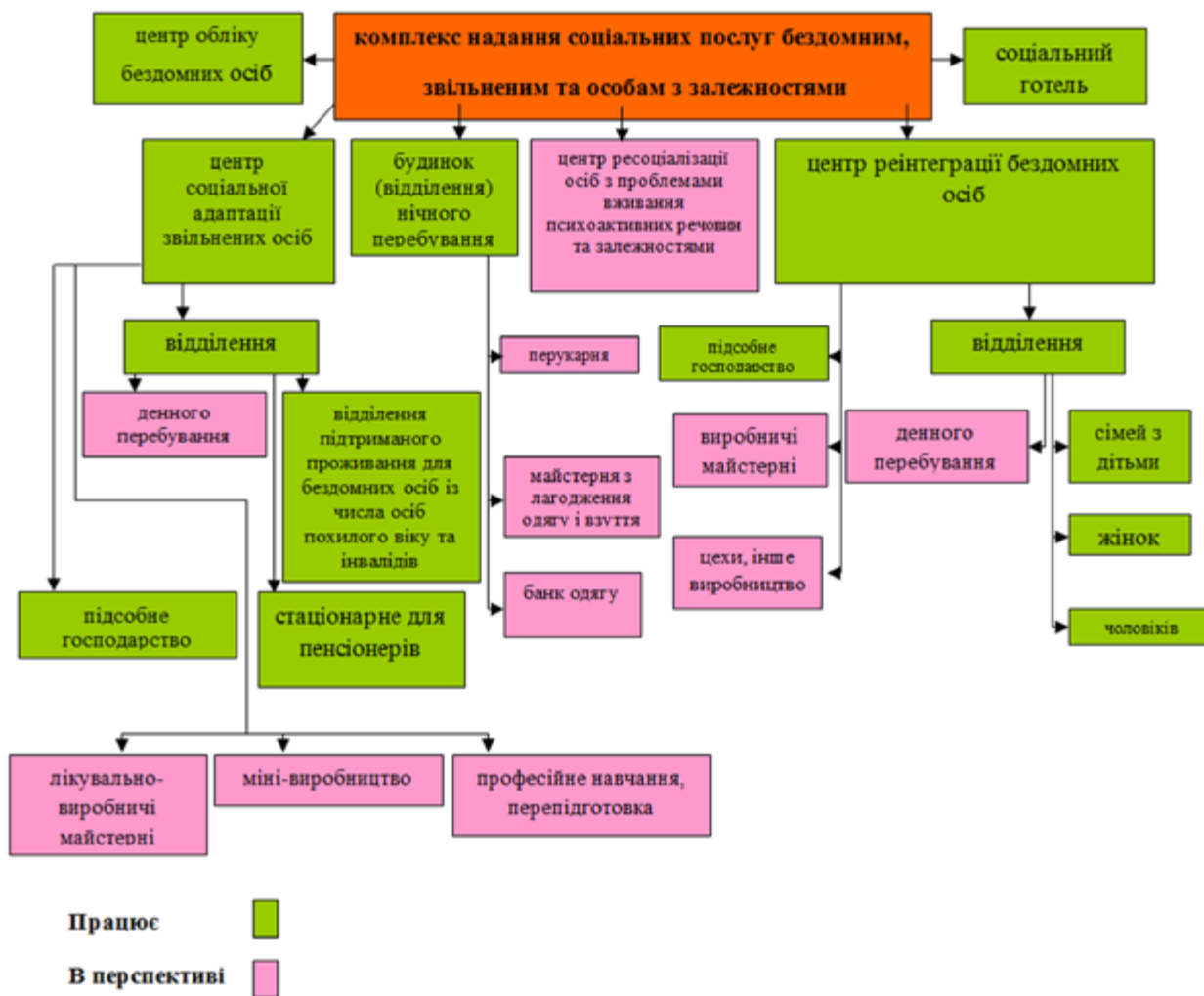

Рис. 2. Структура Комплексу надання соціальних послуг бездомним, звільненим та особам з залежностями
Джерело: складено автором

Він складається з таких підрозділів: 1) Центр соціальної адаптації звільнених осіб (з відділеннями денного, тимчасового перебування, стаціонарного для пенсіонерів та інвалідів, підсобним господарством, лікувально-виробничими майстернями, міні виробництвом, професійним навчанням); 2) Будинок нічного перебування (з перукарнею, майстернею з лагодження одягу і взуття, банком одягу і взуття); 3) Центр реінтеграції бездомних

осіб (з відділеннями денного перебування, для жінок, сімей з дітьми, чоловіків, осіб з проблемами вживання психоактивних речовин та залежностями; 4) Соціальний готель.

На базі Центру обліку бездомних осіб та Комплексу надання соціальних послуг бездомним, звільненим та особам з залежностями проводилась апробація проектів Державних стандартів соціальних послуг: у 2015 р. – «Представництва

інтересів», а в 2016 р. – «Підтриманого проживання» та «Соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці».

На початок 2017 р. у Комплексі проживають майже 60 осіб, зокрема, дві жінки з дітьми у відділенні для сімей з дітьми, діти відвідують дитячий садочок. В закладі впроваджено широкий спектр послуг, який відповідає запитам цільової групи і міжнародній практиці. *Підтримка з боку територіальної громади.* При виконкомі Уманської міської ради працює координаційна рада з розв'язання проблем, пов'язаних з наданням допомоги бездомним та звільненим особам. На засіданнях координаційної ради вирішуються питання соціального захисту бездомних осіб, проводиться обмін досвідом роботи, розглядаються та затверджуються додаткові заходи на осінньо-зимовий період.

Від 2010 р. з настанням холодів при структурних підрозділах Центру соціальних послуг створюються пункти обігріву, послугами яких можуть скористатись в разі потреби не тільки безхатченки, а й будь-які охочі. На сьогодні таких пунктів вісім, три з яких працюють цілодобово. Під час перебування людини в пункті обігріву працівники з'ясовують її проблеми та потреби, пропонують шляхи їх вирішення, а також спрямовують їх до медичних закладів та до Центру реінтеграції бездомних осіб.

До допомоги безхатченкам долучаються й інші організації в громаді. Так, допомогу медикаментами надає відділення соціально-медичних послуг. Міський осередок Всеукраїнської громадської організації «Соціальна Україна» надає одяг, взуття, харчі. Черкаський обласний благодійний фонд «Черкащина – територія життя» спільно з релігійною громадою «Посольство Боже», «Службою милосердя Свято-Успенського храму» надають матеріальну допомогу на потреби Комплексу: побутову хімію та харчі, проводять з клієнтами заняття та роз'яснювальну роботу щодо здорового способу життя. Волонтери молодіжних громадських організацій «Нова генерація» та «Майбутнє без наркотиків» проводять профілактичну роботу з клієнтами та надають засоби особистої гігієни.

Крім закладів для бездомних та звільнених у місті функціонує потужна мережа закладів соціального захисту, що надають соціальні послуги дітям, сім'ям з дітьми, молоді, людям з інвалідністю, пенсіонерам, бездомним, звільненим та іншим уразливим групам населення

Залучення зовнішніх ресурсів для закладів у громаді. Для зайнятості клієнтів Комплексу колектив управління виграв у Всеукраїнському конкурсі проектів та програм розвитку місцевого самоврядування грант на суму 250 тис. грн на реалізацію проекту щодо відкриття лікувально-трудова майстерні. Закуплено швейні машинки та інше обладнання для облаштування трудових майстерень. Відкриття майстерень дало змогу вирішити питання тимчасової зайнятості та трудової реабілітації клієнтів.

У 2013 р. Фонд «Східна Європа» надав грантову допомогу в сумі 245,7 тис. грн на підтримку проекту «Соціальне включення вразливої молоді шляхом покращення якості освіти», який виграв Центр професійної реабілітації інвалідів. У межах проекту проведено навчання спеціалістів закладів для бездомних та звільнених осіб за методикою «Життєві навички».

Для клієнтів облаштовані теплі та затишні кімнати, а завдяки виграним у 2015 р. грантам від Турецького агентства зі співробітництва та координації (ТІКА) перебування клієнтів стало ще комфортнішим. В приміщеннях зроблено належний ремонт, кімнати облаштовані сучасними меблями та необхідними побутовими приладами. В комплексі з'явилися пральні машини, холодильники, душові кімнати.

Завдяки допомозі релігійної організації та власному господарству клієнти Комплексу харчуються тричі на день.

Перспективи розвитку інноваційних закладів. Зважаючи на те, що Комплекс надання соціальних послуг бездомних, звільнених та особам з залежностями розташовано в лісовій зоні, є можливість втілити інші важливі соціальні проекти: Оздоровчо-реабілітаційний центр гармонійного розвитку людини, майстерні з гончарного виробництва, майстерні з лагодження одягу та взуття, міні-виробництва, теплиці з вирощування грибів, підсобного господарства, організації Центру дозвілля, літнього табору «Мрія» для оздоровлення та відпочинку дітей з інвалідністю, дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування, дітей з багатодітних та малозабезпечених сімей, дітей, постраждалих унаслідок Чорнобильської катастрофи, та інших категорій, зокрема й сімей учасників АТО, дитячого реабілітаційно-оздоровчого табору, бази відпочинку, наметового містечка та спортивних майданчиків.

Відкриття додаткових соціальних структур по обслуговуванню населення територіальної

громади забезпечить створення 40 додаткових робочих місць, на які матимуть можливість працевлаштуватися мешканці навколишніх сіл та звільнені в запас військовослужбовці.

Функціонування цих закладів передбачає організацію відповідної соціальної роботи з бездомними. За мету такої роботи визначено поетапну реінтеграцію до самостійного життя, коли людина самостійно його організовує та повністю сплачує за своє житло.

Ключові досягнення для громади. Показниками ефективності роботи закладів для бездомних, звільнених та нарко- і алкозалежних осіб є те, що з моменту їх створення пройшли реабілітацію та реінтеграцію майже 1500 осіб. Динаміку чисельності клієнтів закладів представлено на рис. 3.

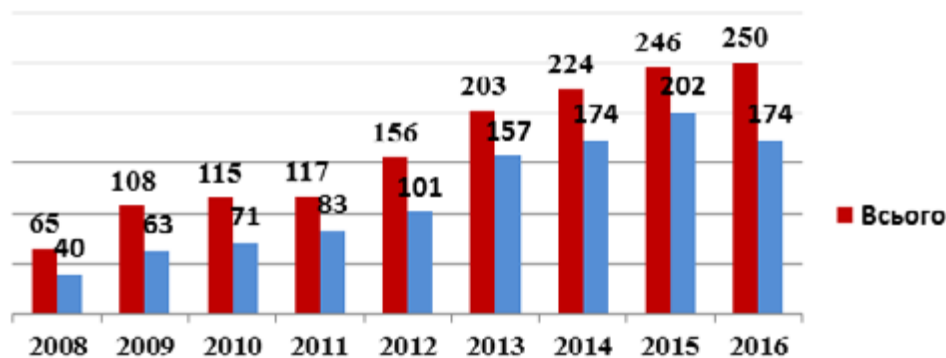

Рис. 3. Кількість осіб, які пройшли реабілітацію та реінтеграцію в Комплексі надання соціальних послуг бездомним, звільненим та особам з залежностями
Джерело: Дані управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради

У Комплексі працює 15 осіб, при цьому більша частина працівників самі були клієнтами Комплексу. Тому вони, як ніхто інший розуміють, з якими проблемами зіштовхнулися люди, котрі вирішили змінити своє життя, позбутись алкоголізму чи наркозалежності, здатні підтримати їх морально чи допомогти порадою.

Значна частина клієнтів справились зі своїми проблемами: вони позбулись нарко- чи алкогольної залежності, працевлаштувались. Так, наші колишні клієнти створили п'ять сімей, двоє клієнтів закінчили вищі навчальні заклади, ще двоє навчаються на третьому курсі, а четверо молодих людей готуються до вступу найближчим часом.

Створення закладів для бездомних громадян знизило соціальну напругу в місті. Залучення коштів грантових організацій, благодійників та проведення толок за участю громадськості, зеко-

номило кошти міського бюджету на проведення ремонтних робіт. Зменшилися негативні явища та криміногенна ситуація в місті.

Варто також відзначити, що в Умані, на базі нових закладів, надаються послуги дітям-інвалідам, інвалідам та учасникам АТО Уманського та Христинівського районів. Це свідчить про те, що в умовах децентралізації соціальні заклади м. Умань спроможні надавати якісні соціальні послуги відповідно до потреб і сусіднім територіальним громадам.

Висновки. Створення та функціонування в Умані соціальних закладів для безхатченків та осіб, які мешкають у непристосованому житлі, звільнилися з місць позбавлення волі, стало складовою процесу соціальних перетворень і поєднувало в собі вирішення проблем соціального

захисту, охорони здоров'я, питання зайнятості та соціальної політики не тільки в місті Умань, а й у всьому Черкаському регіоні. Важливим також було апробування на базі нових соціальних закладів стандартів соціальних послуг, затверджених Міністерством соціальної політики України.

Проблемними питаннями під час впровадження інноваційних соціальних послуг безхатченкам було винайдення приміщень для створення закладів соціального захисту бездомних осіб, передання їх в комунальну власність (чого домагались понад чотири роки), проведення ремонтних робіт, для яких залучалися додаткові ресурси.

Досвід впровадження в Умані інноваційних моделей для надання соціальних послуг бездомним особам дає підстави для твердження, що комплексна система охоплення бездомних осіб соціальними послугами на рівні територіальної громади є найоптимальнішою в умовах об'єднання територіальних громад, дає позитивні результати і заслуговує для наслідування.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Про затвердження основних напрямів запобігання бездомності до 2017 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2013 №162. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/162-2013-p#n13> (дата звернення: 10.01.2017).
2. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 р. №2623-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2623-15> (дата звернення: 10.01.2017).
3. Венгрезановська О., Костін С. Соціальна підтримка безпритульних // Соц.політика і соц.робота. 2000. № 2. С. 38-47.
4. Давидюк О. Бездомність в Україні: причини та тенденції // Політ.менеджмент. 2013. № 1-2. С. 90-101.
5. Рябчук А. М. Структурні чинники відтворення та соціальної репрезентації бездомності: автореф. дис. ... канд. соціол. наук, 22.00.03 / Інститут соціології Національної академії наук України. Київ, 2012. 16 с.
6. Кабаченко Н. Традиційні підходи та інноваційні програми для бездомних // Вісник Нац. академії держ. управління при Президентові України. 2006. № 4. С. 229-235.
7. Лукашевич М. П. Семігіна Т. В. Соціальна робота: теорія і практика. Київ: Каравела, 2015. 368 с.
8. Соціальні послуги на рівні громади: український досвід і перспективи / ред. Т. Семігіна. Київ.: Гурт, 2005. 134 с.
9. Рекомендації по організації соціальної роботи з бездомними громадянами в регіонах / Ред. Ільчук Л. І., Суліма О. В. Херсон : ПП Вишемирський, 2009. 212 с.

References

1. Cabinet of Ministry of Ukraine (2013). Pro zatverdzhennya osnovnykh napryamiv zapobihannya bezdomnosti do 2017 roku: Postanova №162 [On approval of the main directions of preventing homelessness by 2017: Order № 162]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/162-2013-p#n13>.
2. Verkhovna Rada (Parliament) of Ukraine (2005). Pro osnovy sotsial'noho zakhystu bezdomnykh osib i bezprytul'nykh ditey: Zakon № 2623-IV [On the basis of social protection for homeless people and street children: Law # 2623-IV]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>.
3. Venhrezhanovska, O. & Kostin, S.(2000). Sotsial'na pidtrymka bezprytul'nykh [Social support of homeless]. Sotsial'na polityka i sotsial'na robota, 2, 38-47.
4. Davydyuk, O. (2013). Bezdomnist' v Ukrayini: prychny ta tendentsiyi [Homelessness in Ukraine: causes and trends]. Politychnyy menedzhment, 1-2, 90-101.
5. Ryabchuk, A. M. (2012). Strukturni chynnyky vidtvorennya ta sotsial'noyi reprezentatsiyi bezdomnosti: avtoref. dys. ... kand. sotsiol. nauk, 22.00.03 [Structural factors of homelessness creation and social representation: Thesis]. Kyiv.
6. Kabachenko, N. (2006). Tradytsiyni pidkhody ta innovatsiyni prohramy dlya bezdomnykh [Traditional approaches and innovative programs for homeless]. Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny, 4, 229-235.
7. Lukashevych, M. P. & Semigina, T. V. (2015). Sotsial'na robota: teoriya i praktyka [Social work: theory and practice]. Kyiv: Karavela.
8. Semigina, T., Ed. (2005). Sotsial'ni posluhy na rivni hromady: ukrayins'kyy dosvid i perspektyvy [Social services at the community level: Ukrainian experience and perspectives]. Kyiv: Gurt.
9. Ilchuk, L. I. & Sulima, O. V., Eds. (2009). Rekomendatsiyi po orhanizatsiyi sotsial'noyi roboty z bezdomnymy hromadyanamy v rehionakh [Guidelines on the organization of social work with the homeless in the regions]. Kherson.

Матеріал надійшов 10.02.2017 р.